

BÖLÜM 5

6 ŞUBAT KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI SOSYAL MEDYA KULLANICILARINDA TRAVMA SONRASI STRES VE ALGILANAN SOSYAL DESTEĞİN TRAVMA SONRASI BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Esmanur ORUÇ²

Aslı ERGENEKON ARSLAN³

Bülent TURAN⁴

GİRİŞ

Dünyanın varoşulundan itibaren insanoğlu kaynağı, etkisi, şiddeti birbirinden farklı olan afetlerle mücadele etmektedir. Afetler; fiziksel, ekonomik kayıpların yanında sosyal kayıplara da neden olarak günlük hayatı kesintiye uğratan veya felç eden, doğal veya insan kaynaklı olarak gerçekleşen olaylardır (Gökçe & Tetik, 2012). Afetler, pek çok insanın yaşantısını etkilemekte olup afetler sonrasında yaşanan maddi ve manevi kayıplar bireyleri travmatik hale getirmektedir (Işıklı & Tüzün, 2017). Afetler sonrasında afetzedelerin önemli bölümünde, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), kaygı bozuklukları veya depresyon gibi duygusal bozukluklar görüldüğünü belirtilmektedir (Norris & ark., 2002).

Özellikle ülkemizin bulunduğu coğrafi konum sebebiyle büyük bir çoğunluğu deprem riski altında olup geçmişte bakıldığında meydana gelen depremler sonucu büyük kayıplar vermiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde sırasıyla 04.17 ve 13.24'te gerçekleşen, büyüklükleri 7,7 ve 7,6 olan ve merkez üsleri Kahramanmaraş Pazarcık ilçesi ve Kahramanmaraş Elbistan olan iki büyük deprem meydana gelmiştir. Son yüzyılda can ve mal kayıplarının büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde

¹ Bu çalışma ilk yazarın tamamlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, esmanuroruc33@gmail.com, ORCID iD: 0009-0002-0724-6508

³ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Makine ve Metal Teknolojileri Bölümü, asli.arslan@bilecik.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-8052-8566

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Makine ve Metal Teknolojileri Bölümü, bulent.turan@bilecik.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3553-9538,

DOI: 10.37609/akya.3833.c1040

ilk sıralarda yer alan iki depremden 120 bin km²'lik bir alan ile 11 ilimiz ve 14 milyon vatandaşımızı etkilemiş, depremlerde 53.537 vatandaşımız vefat etmiş, 107.204 vatandaşımız ise yaralanmıştır (Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-İmar-ve-Gelisme-Raporu-1). Yaşanılan depremin büyüklüğü ve etkilenen illerin çokluğu nedeni ile son 100 yılın en büyük depremleri arasına giren Kahramanmaraş Depremleri sonrasında arama ve kurtarma çalışmaları için top yekûn bir seferberlik başlatılmıştır. Diğer taraftan deprem ile ilgili haberler ulusal ve uluslararası medya, sosyal medya, haberleşme kanalları vasıtası ile servis edilerek deprem ile ilgili görüntüler, videolar ve hikâyeler tüm dünya tarafından takip edilmiştir. Yapılan araştırmalar travmatik olaylar ile ilgili haberlerin medyada yer almasının (kaygı ve TSSB semptomları ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Collimore & ark. 2008). Ülkemizde 6 Şubat tarihinde ve sonrasında çok büyük bir coğrafyada oldukça yıkıcı etkilere sahip olan depremler yalnızca depremi birebir yaşayanları yanında depremedelerin yakınları ile deprem haberlerine ve görüntülerine medya ve sosyal medya vasıtası ile maruz kalan bireylerin, afet ve yardım gönüllülerinin de dolaylı olarak etkilemiştir (Işıklı & Tüzün, 2017).

Çalışmada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerini sosyal medya vasıtası ile takip ederek deprem ile ilgili haberlere ve görüntülere dolaylı olarak maruz kalmış bireylerin deprem sonrası travma düzeyleri, algılanan sosyal destek ve travma sonrası büyüme düzeylerinin araştırılmasının yanı sıra özellikle afetler ile ilgili haberlerin toplum üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Travma Sonrası Stres

Kişinin ruhsal ve bedensel varlığını farklı şekillerde sarsan her türlü olayın ifadesi için kullanılan "Travma" kavramı 20.yy ilk yarısına kadar genellikle fiziksel travmayı ifade etmek için kullanılmıştır (Jones, 2007, s:165). II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de DSM-I'de yer alan 'Büyük Stres Reaksiyonu' olarak tanımlanan olay kavramında, kişide ciddi bir fiziksel yaralanmaya veya çok yüksek duygusal gerginliğe neden olacak bir olayın olması ve söz konusu bu olayın savaş veya sivil bir felaket olarak tanımlanması gerektiği belirtilmiştir (APA, 1952). 1966 yılında ise travma kavramı, DSM-II'de bir psikiyatrik hastalığı sahip olmayan kişilerde çok yoğun ve baskılı bir çevresel olaya maruz kalınması sonrası meydana gelen belirtiler olarak tanımlanmıştır (APA, 1966). Vietnam Savaşı'nın ardından yurtlarına dönen askerlerde görülen belirtiler "Travma Sonrası Stres Belirtileri" (TSSB) adı altında ilk defa tanısal sınıflandırma sistemi olarak DSM-III'te (APA, 1980) yer almıştır. 1980'de APA "TSSB" adı altında yeni bir kategoriye, resmi mental bozukluklar (DSM) elkitabına almış ve her yeni DSM sürümüyle de travma kavramı değişikliğe uğramıştır (Çolak & ark., 2010). DSM III ve DSM III-R'de (APA

1987) ise travma tanımının kapsamı genişletilerek doğrudan olmayan travmatik maruziyetleri de içerecek şekilde tanımlanmaya başlanmıştır (Gökçe & Yılmaz, 2017: 198). DSM III-R'de yer alan travma tanımından TSSB'nin yalnızca olaya doğrudan maruz kalan bireyler ile sınırlı olmadığı travmatik olaya şahit olmanın veya olaya ilişkin bilgileri dolaylı olarak dinlemenin bile kaygı yaratabileceği belirtilmiştir (Eriksson & ark., 2001; Johnsen & ark., 1997; Rosenthal, 2000; Weiss & ark., 1995, aktaran: Yılmaz, 2006). DSM-III'te belirtilen ikincil travmatizasyon DSM-IV ile meşru hale gelerek bir travmatik bir olayı öğrenmiş olmak, görmek, televizyondan bir görüntüyü izleme gibi dolaylı yollarla da bireyin travmatize olabileceği kabul edilmektedir (Özen, 2019). DSM 5'te ise (APA, 2013) bu tür bir olayla karşılaşmanın yolları detaylandırılarak bir olayı öğrenmiş olmak, haberini almak, görmek, telefon aracılığı ile alınan kötü bir haber, ikinci ağızdan öğrenilen olay, görsel olarak izlenen bir video görüntü, mesleği nedeni ile sürekli maruziyet dahi travmatik olay olarak kabul edilmiş ve bu duruma maruz kalan bireyin dolaylı yollarla travmaya uğradığı kabul edilmiştir (Gökçe & Yılmaz 2017; DSM V, 2012). Figley (1995), travmaya dolaylı yoldan maruz kalmanın olumsuz etkileri ile travmaya doğrudan maruziyet tepkilerinin neredeyse aynı olduğunu belirtmiştir.

1.2. Travma Sonrası Büyüme

Travma Sonrası Büyüme (TSB), yaşanan olumsuz durumlardan sonra bireyde meydana gelen, kişinin hayata ve olaylara bakışında değişikliklere neden olan olumlu tepkilerdir. TSB, zorlu yaşam deneyimleri ve büyük krizler yaşayan kişilerin yaşadıkları zorlukların ardından dünyayı anlamaya ve yaşamdaki yerini sorgulamaya bağlı olarak meydana gelen olumlu psikolojik değişimler olarak ifade edilmektedir (Tedeschi & Calhoun, 2004; Yılmaz, 2006). TSB, TSSB ile aynı anda yaşanabileceği gibi (Calhoun & Tedeschi, 1998), travmanın türüne bağlı olarak aniden de ortaya çıkabilmektedir (Tennen & Affleck, 1998). TSB'de bilişsel değerlendirme (tehdit algısı, farkındalık, kontrol), sosyodemografik özellikler, kişilik, başa çıkma tarzları, sosyal destek ve psikososyal stres gibi faktörler etkilidir (Linley & Joseph, 2004). Literatürde yer alan çalışmalarda TSS ve TSB arasında pozitif yönde ilişki varlığını gösteren çalışmaların yanısıra (Solomon & Dekel, 2007; Tekcan, 2018), iki değişken arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu (Frazier, Conlon, & Glaser, 2001) ya da herhangi bir ilişkinin bulunmadığına dair bulgulara da rastlanmıştır (Salsman & ark., 2009).

1.3. Algılanan Sosyal Destek

Sosyal destek, TSB üzerinde etkili bir role sahip olup (Prati & Pietrantonio, 2009; Güneş, 2001; Karancı, 2005) destekleyici sosyal bir çevrede bulunan bireylerin

travmatik olayla daha kolay başa çıkmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal çevrenin desteklemesi ile sağlanan karşılıklı iletişim ile birey, bulunduğu ortama ve bireylere karşı güven hissetmekte ve daha duyarlı davranabilmektedir (Cryder & ark., 2006; Tedeschi & Calhoun, 2004). Travma sonrası sosyal destek konusundaki bazı bulgular, yardım çalışanlarında sosyal desteğin başa çıkma yollarından birisi olduğunu vurgularken (North & ark., 2002), Fullerton & ark. (1992) ise sosyal destek ve travmatik stres arasında negatif bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Hyman (2004) ise TSSB ile TSB arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir (Yılmaz, 2006).

1.4. Afetlerde Sosyal Medya ve Travma

Afet ve kriz dönemlerinde sosyal medya, afet mağdurlarının ihtiyaçlarını topluma duyuran ve aynı zamanda topluma afet konusunda yardımcı olacak bilgileri paylaşarak aracı rolü üstlenmenin yanı sıra (Okada, Ishida & Yamauchi, 2017) bir taraftan da afet bölgesindeki gelişmeleri, ileterek toplumu bilgilendirmektedir (Çanakçı, Öztürk & Şaşmazlar, 2022; Varol, Dilmen & Bostancı, 2024). Kriz dönemlerinde dijital ortamlar ve özellikle sosyal medya platformları; çift yönlü iletişim imkânı sunarak topluluklar açısından uyarı, yardımlaşma, bilgi alışverişi süreçlerini kolaylaştırıcı ve bütünleştirici (Kitazawa & Hale, 2021: 7; Eldem-Anar, 2021: 1130; Velev & Zlateva, 2012: 42; Xu, 2020: 933; Arklan & Koçyiğit, 2024) rol oynaması avantaj olarak değerlendirilirken, doğruluğu kanıtlanmamış, provakatif olan haber ve bilgilerin çok hızlı yayılması da dezavantajları olarak değerlendirilmektedir (Yudarwati; Putranto & Delmo, 2022: 2; Arklan & Koçyiğit, 2024). Afet durumlarında medya, sosyal medya ve dijital haber platformları önemli bir unsur haline gelmiştir (Caled & Silva, 2022: 123). Ayrıca medyada maruz kalınan içeriklerin sebep olduğu ruh sağlığına ilişkin bozukluklar ilgili literatürde birçok araştırmaya konu olmuştur.

Medya kanalları aracılığı ile afetlerle ilişkili içeriğe maruz kalmanın ikincil travma belirtilerine neden olabileceği hatta etkilenme boyutunun (Ahern & ark. 2004, Thompson & ark. 2019) doğrudan maruz kalma kadar TSSB'ye neden olabileceği belirtilmiştir (Jarolmen & Sisco 2005, Holman, Garfin & Silver, 2014; Gökçen & ark. 2024). Nummenmaa & ark. (2008) başkalarının acılarını izlemenin empati ve özdeşleşme duygularını ortaya çıkardığı, mağdur olan kişilerin duygularını yansıtacak şekilde kaygı ve stres duygularını uyandırarak duygusal bulaşma sürecini kolaylaştırdığı bildirilmiştir (Uzun, 2024). Mancini (2019) ise diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi sosyal medya platformları vasıtası ile travmatik olaylara ve içeriklere maruz kalmanın da travmaya neden olabileceği bildirmiştir (Gökçen & ark. 2024). Afet sürecinde sosyal medya vasıtasıyla aktarılan trajik

görüntüler herhangi bir süzgeçten geçmeden anlık olarak paylaşılmakta olup toplum üzerinde afeti direkt olarak yaşamamış kişilerde bile derin etkiler bırakmaktadır (Şahin & Demirbilek, 2023).

Holman Garfin, Silver & ark. (2013) Boston Maratonu bombalamaları ardından yaptıkları çalışmada medya haberlerine medya vasıtası ile maruz kalma süresinin doğrudan maruz kalmaya kıyasla daha yüksek akut stresle ilişkili olduğunu belirtirken; Silver, Holman & Andersen (2013) ise 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası medya maruziyetinin sıklığının ve süresinin 2 ila 3 yıl sonra artan TSSB ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gökçen & ark.(2024) tarafından yapılan çalışmada Şubat 2023 Maraş Depremlerinden sonra haber alma amacıyla yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarının İkincil Travmatik Stresin (İTS) sosyal medya bağımlılığı, depresyon, anksiyete, stres düzeyleri ve sosyal medya platformu tercihinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Işık (2024) ise 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerine medya aracılığıyla maruz kalmış bireylerde depremin ikincil travmatik stres düzeylerini incelemek amacıyla yaptığı çalışmada demografik değişkenlerin deprem sonrası ikincil travmatik stres düzeylerinin anlamlı bir farklılığa yol açtığı belirtmiştir. Uzun (2024) ise 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlere sosyal medya kanalları üzerinden maruziyetin ikincil travmatizasyon açısından incelendiği çalışmada cinsiyet ve maruziyet süresinin travmatizasyonla doğrusal ilişkili olduğunu diğer taraftan, artan yaş ile travma düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Ünal & Dikkatli (2019) çalışmalarında televizyon kanallarından 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen Gölçük Depremine ait görüntülere maruz kalanların, depremden birkaç gün sonra kaçınma, uykusuzluk, tahammülsüzlük gibi şikâyetler ile tıbbi merkezlere başvuran olguların 7 tanesine Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı ve 3 tanesine ise depresyon tanısı konulduğunu belirtmektedir. Sarman ve Tucay (2024) ise kronik veya psikiyatrik hastalığa sahip olan, daha önce deprem yaşamış ve yaralanmış herhangi bir yakını olanların, deprem olacağı endişesi taşıyanların, depremlerle ilgili haber veya yayınları izleyenlerin kaygı ve travma sonrası stres puanlarının yüksek bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

2.1. Araştırmanın Amacı, Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Çalışmada depremi fiziksel olarak yaşamamış olup deprem haberlerine maruz kalmış bireylerin TSSB ve Algılanan Sosyal Destek (ASD)'in TSB üzerindeki etkisinin araştırılması yanında özellikle afetler ile ilgili haberlerin toplum üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma 6 Şubat Kahramanmaraş Dep-

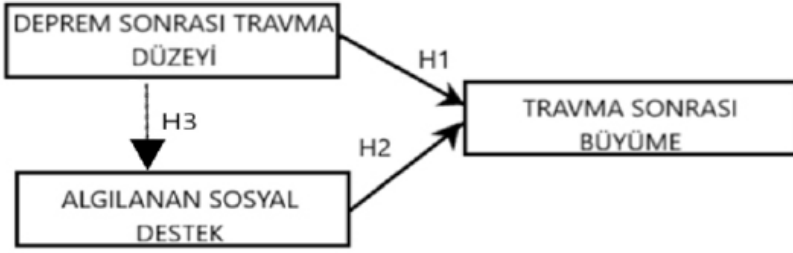
remlerine sosyal medya vasıtası ile maruz kalmış, deprem sonrası deprem bölgesine gitmemiş Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (BŞEÜ) personeli, AKUT, AFAD, 112 personeli ile sınırlıdır. Katılımcıların çalışmaya kendi istekleri ile katılmış olduğu, sorulara objektif ve kendi düşünceleri doğrultusunda yanıt verdikleri kabul edilmiştir. Çalışmaya anketi doğru ve eksiksiz bir şekilde yanıtlayan 114 katılımcı dâhil edilmiştir. Çevrimiçi olarak uygulanan ankete katılımcıların isteksiz davranması nedeni ile amaçlanan sayıya ulaşamamıştır. Bu durum çalışmada önemli bir kısıt olarak kabul edilebilir.

2.2. Araştırma Örnekleme

Bu çalışmaya 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinden doğrudan etkilenmemiş, deprem sonrası bölgeye arama kurtarma faaliyetleri veya başka bir amaçla gitmemiş olan, deprem ile ilişkili haberleri medya/sosyal medya aracılığı ile edinmiş BŞEÜ personeli ile AFAD, AKUT, 112 personelinde oluşmaktadır. Çalışmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan etik kurul onayı BŞEÜ Etik Kurulu'ndan 24.09.2024 tarihinde alınmıştır. İlgili kurumlar için ise bağlı oldukları üst birimlerden gerekli izinler alınmış ve veriler toplanmıştır. Çalışmada toplam örneklem sayısı 114'tür. Araştırma kapsamında verilerin faktör analizine uygunluğu açısından bazı varsayımlar değerlendirilmiştir. Alanyazınında DFA için gerekli örneklem büyüklüğüne ilişkin farklı görüşler yer almakta olup; bazı araştırmacılar kişi sayısını baz alırken bazı araştırmacılar ise ifade başına düşen gözlem sayısını dikkate almaktadırlar ki bu noktada ideal oranın 1'e 5 olduğu belirtilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 75; Arslan, 2022; Uyumaz & Sırgancı, 2020). Cohen & Cohen (1983) ise, her bir faktör için en az 10 katılımcı olması gerektiğini belirtmektedir. Anket uygulamasında gerekli veriler açık kaynak bir uygulama olan LimeSurvey yazılımı aracılığıyla <https://anket.bilecik.edu.tr/index.php/736529?lang=tr> adresinde bulunan web sayfasından toplanmıştır.

2.3. Araştırma modeli ve hipotezler

Çalışmada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerini doğrudan yaşamamış, deprem haberlerine ve deprem ile ilgili görsel veya videolara sosyal medya ve medya araçları ile maruz kalmış bireylerin deprem sonrası travma düzeyleri, sosyal destek ve travma sonrası büyüme düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesinin amaçlandığı araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma modeli

Şekil 1’de verilmiş olan model kapsamında araştırma dâhilinde kurulan hipotezler ise;

H_1 : Deprem Sonrası Travma Düzeyinin Travma Sonrası Büyüme üzerine etkisi vardır.

H_2 : Algılanan Sosyal Desteğin Travma Sonrası Büyüme üzerine etkisi vardır.

H_3 : Deprem Sonrası Travma Düzeyinin Algılanan Sosyal Destek üzerine etkisi vardır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formunun yanı sıra Deprem Sonrası Travma Belirleme Ölçeği (DSTBÖ), Travma Sonrası Büyüme Ölçeği (TSBÖ), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) kullanılmıştır. DSTBÖ, Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen beşli Likert tipi ölçektir. Ölçek Davranışsal Problemler, Heyecansal Sınırlılık, Duyuşsal Yapı, Bilişsel Yapı ve Uyku Problemleri olmak üzere 5 alt boyut ve 20 maddeden oluşmaktadır. DSTBÖ’nin tüm maddeleri için hesaplanan iç güvenirlik katsayısı 0,87’dir. TSBÖ ise, Tedeschi ve Calhoun (1996) tarafından geliştirilmiş olup; Kişiler Arası İlişkilerde Olumlu Değişim, Yeni Olanakların Farkına Varılması, Yaşamın Değerini Anlama, Kişisel Dayanıklılığın Artması, Maneviyatın Güçlenmesi olmak üzere 5 alt boyuttan ve 21 maddeden oluşmaktadır. TSBÖ 6’lı likert tarzı bir ölçek olup Cronbach alfa değeri; 0,95’tir. Işıklı ve Dürü (2006) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek orjinali gibi beş faktörlü yapıdan oluşmakta olup ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,93’tür. Kağan & ark., (2012), tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ise TSB ölçeğinin Türkçe versiyonu, normal toplumda hiyerarşik faktör yapısına göre “Benlik Algısındaki Değişim”, “Yaşam Felsefesinde Değişim” ve “İlişkilerde Değişim” olmak üzere 3 faktörden oluşmaktadır. ÇBASDÖ; Zimet, Dahleyn Zimet ve Farley (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek aile, arkadaş ve özel bir insan desteği olmak üzere 3 alt faktörden oluşmakta olup 6’lı likert tipidir.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması Eker ve Arkar (1995) tarafından yapılmış olup farklı örneklem gruplarında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,77-0,88 arasında değişmektedir. Söz konusu ölçek daha sonraki yıllarda pek çok çalışmada kullanılmıştır (Dürü, 2006; Kardeş & Tanhan, 2018; Nalbantoğlu & ark. 2024).

Çalışmada kullanılan ölçekler için kullanım izinleri alınmış olup çalışmaya başlamadan önce pilot çalışma gerçekleştirilerek düzeltmeler yapılmış ve katılımcılara LimeSurvey yazılımı üzerinden ilgili formlar çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Yapılan değerlendirme sonrası 114 anketin çalışmaya dâhil edilebilir nitelikte olduğu görülmüştür. Çalışmada, SPSS paket programı ve AMOS programı kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE SONUÇ

3.1. Güvenirlilik, geçerlilik ve Keşfedici faktör analizi

Çalışmada elde edilen verilerin güvenilirlik derecesinin belirlemek amacı ile Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış olup değerler Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeğe Ait Güvenirlilik Değerleri

		Değişken Sayısı	Cronbach Alfa	
DSTDB	Davranış Problemleri	4	0,792	0,942
	Heyecansal Sınırlılık	5	0,875	
	Duyuşsal Yapı	4	0,714	
	Bilişsel Yapı	4	0,865	
	Uyku Problemleri	3	0,885	
TSB	Benlik Algısındaki Değişim	10	0,952	0,973
	Yaşam Felsefesindeki Değişim	6	0,908	
	Başkaları İle İlişkilerde Değişim	5	0,903	
ASD	Aile	4	0,904	0,933
	Arkadaş	4	0,929	
	Özel Bir İnsan	4	0,939	
		53	0,958	

Tablo 1'de yer alan değerlere göre araştırma modelinde yer alan 11 değişkene ait güvenilirlik katsayısının 0,714 ile 0,952 arasında değiştiği ve ölçeğin genel güvenilirliğinin 0,958 olduğu görülmektedir. Tablo 2'de yer alan bilgilere göre ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 2. Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı	
Güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa)	Yorum
≥ 0.9	Mükemmel
$0.7 \leq \alpha < 0.9$	İyi
$0.6 \leq \alpha < 0.7$	Kabul edilebilir
$0.5 \leq \alpha < 0.6$	Zayıf
$\alpha < 0.5$	Kabul edilemez

Kaynak: George ve Mallery, 2003.

53 maddeden oluşan ve 114 kişiden elde edilen verilerin varimax metodu ile yapılan keşfedici faktör analizi sonuçları (KFA) Tablo 3'te verilmiştir. KMO değerinin 0,60'ın üzerinde olması, faktör analizi için yeterlidir (Büyüköztük, 2002). Analize tabi tutulan maddelerin ve değişkenlerin Bartlett küresellik testi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 0,30'un altında olan faktör yüklerine sahip ifadeler ile Cross Loading olan ifadeler ölçek kapsamından çıkartılmalıdır. Bu nedenle DSTB ölçeğinde yer alan 10 nolu ifade faktör yükünün düşük olması sebebi ile çalışmadan çıkartılmış olup 16, 13 nolu ifadeler ile TSB ölçeğinde yer alan 1, 8, 5, 13, 18 nolu ifadeler cross loading nedeni ile çalışma kapsamına alınmamıştır. DSTDB ölçeğinin yapılan KFA analizinde sonrasında Heyecansal Sınırlılık, Uyku Problemleri, Duyuşsal Yapı ve Davranışsal Problemlerden oluşan 4 faktörlük bir yapıdan oluştuğu görülmektedir. TSB ölçeği ise Yaşam Felsefesi ve Benlik Algısında Değişim ile Başkaları ile İlişkiler olmak üzere iki faktörlük bir yapıdan oluştuğu gözlenirken ASD ölçeğinin ise Arkadaş ve Aile ile Özel Bir İnsan olmak üzere iki faktörden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3. KFA Sonuçları

			1	2	3	4	5	6	7	8	KMO	
DEPREM SONRASI TRAVMA DÜZEYİ	Heyecansal Sınırlılık (DSTSD1)	DSTSB6	0,843									0,890
		DSTSB7	0,840									
		DSTSB17	0,704									
		DSTSB5	0,697									
		DSTSB15	0,671									
		DSTSB9	0,548									
		DSTSB4	0,520									
	Uyku problemleri (DSTSD2)	DSTSB19		0,873								
		DSTSB20		0,816								
		DSTSB18		0,765								
	Duyuşsal (DSTSD3)	DSTSB12			0,848							
		DSTSB14			0,739							
		DSTSB11			0,722							
		DSTSB8			0,598							
	Davranış Problemleri (DSTSD4)	DSTSB1				0,819						
		DSTSB3				0,696						
DSTSB2					0,562							
TRAVMA SONRASI BÜYÜME	Yaşam Felsefesi ve Benlik Algısındaki Değişim (TSB1)	TSB11					0,847				0,943	
		TSB 4					0,822					
		TSB 7					0,820					
		TSB 3					0,796					
		TSB 14					0,787					
		TSB 12					0,768					
		TSB 9					0,761					
		TSB 10					0,758					
		TSB 19					0,735					
		TSB 2					0,568					
	Başkaları ile ilişkiler (TSB2)	TSB 21						0,850				
		TSB 16						0,804				
		TSB 20						0,788				
		TSB 15						0,783				
		TSB 17						0,778				
		TSB 6						0,607				

ALGILANAN SOSYAL DESTEK	Aile-arkadaş (ASD1)	ASD3						0,829		0,884
		ASD 4						0,821		
ASD 6							0,681			
ASD 7							0,668			
ASD 8							0,845			
ASD 9							0,702			
ASD 11							0,850			
ASD 12							0,669			
Özel bir insan (ASD2)	ASD 1							0,879		
	ASD 2							0,935		
	ASD 5							0,878		
	ASD 10							0,845		

3.2. Yapısal güvenilirlik ve geçerlilik

Yapı geçerliliği için uyuşma geçerliliği ve ayırışma geçerliliği çalışma kapsamında değerlendirilmiştir (Ong & Van Dulmen, 2007: 66). Uyuşma geçerliliği faktör yükü, yapı güvenilirliği (CR) ve ortalama açıklanan varyans (AVE) aracılığıyla ölçülmüştür. Fornell & Larcker (1981), AVE değerinin 0,50'nin ve CR değerinin ise 0,70'in üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir. Tablo 4'te hesaplanan AVE ve CR değerleri verilmiştir. Buna göre Heyecansal Sınırlılık ve Davranışsal Problemler alt ölçeğine ait AVE değerlerinin 0,5'in altında olduğu görülmektedir. Ancak Fornell & Lacker (1981) AVE değerinin 0,5'ten düşük olması durumunda ancak bileşik güvenilirlik 0,6'dan yüksekse, yakınsak geçerliliği hala yeterli olduğunu da belirtmektedir (Fornell & Larcker, 1981). Tablo 4'e göre ilgili Heyecansal Sınırlılık ve Davranışsal Problemler faktörlerine ait AVE değerleri 0,5'in altında olmasına rağmen CR değerlerinin 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Ölçeğin Cronbach Alfa, AVE ve CR Değerleri

	AVE	CR	KMO	CRONBACH ALFA
DSTSD1	0,488	0,866	0,890	0,931
DSTSD2	0,671	0,859		
DSTSD3	0,536	0,819		
DSTSD4	0,490	0,738		
TSB1	0,592	0,935	0,943	0,967
TSB2	0,596	0,897		
ASD1	0,581	0,916	0,884	0,933
ASD2	0,781	0,934		
				0,947

Ayrışma geçerliliği bir yapıya ilişkin ölçekle, farklı yapıları ölçen ölçek arasında düşük korelasyonun olması diğer bir ifade ile zayıf ilişkinin olması anlamına gelmektedir (Altunışık vd., 2010, s. 122). Her bir örtük değişkenin AVE değerinin karekökünün, diğer faktörler ile olan korelasyonlarından büyük olması da ayrışma geçerliliği için bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Fornell & Larcker, 1981, s. 46). Ölçüm modelinin diğer değişkenler arasındaki korelasyon değerinin 0,85 değerini aşmadığı durumlarda ölçüm modelinin ayrışma geçerliliğini sağladığı kabul edilir (Dölarıslan, 2013, s. 35).

Tablo 5. Ayrışma Geçerliliği Analiz Sonuçları

	DSTSD1	DSTSD2	DSTSD3	DSTSD4	TSB1	TSB2	ASD1	ASD2	√AVE
DSTSD1	1								0,698
DSTSD2	,531	1							0,819
DSTSD3	,485	,341	1						0,732
DSTSD4	,494	,481	,352	1					0,700
TSB1	,347	,273	,509	,259	1				0,769
TSB2	,379	,315	,510	,295	,620	1			0,772
ASD1	-,081	-,133	-,026	-,073	-,015	,061	1		0,762
ASD2	,053	,024	,098	,102	,086	,136	,448	1	0,883

Tablo 4 ve Tablo 5'e göre, ölçeğin ayrışma ve uyuşma geçerliliğine sahip olduğu görülmektedir.

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

DFA analizinde model uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılan birbirinden farklı uyum iyiliği indeksleri arasından Cmin/df, CFI, IFI, ve RMSEA değerleri çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmış olup Tablo 6'da verilmiştir. Yapılan DFA analizi sonrasında modele ait CMIN/df değeri 1,915; IFI değeri 0,825; CFI değeri 0,823; RMESA değeri 0,090 olarak ölçülmüştür.

Tablo 6. Araştırma modeline ait regresyon katsayıları

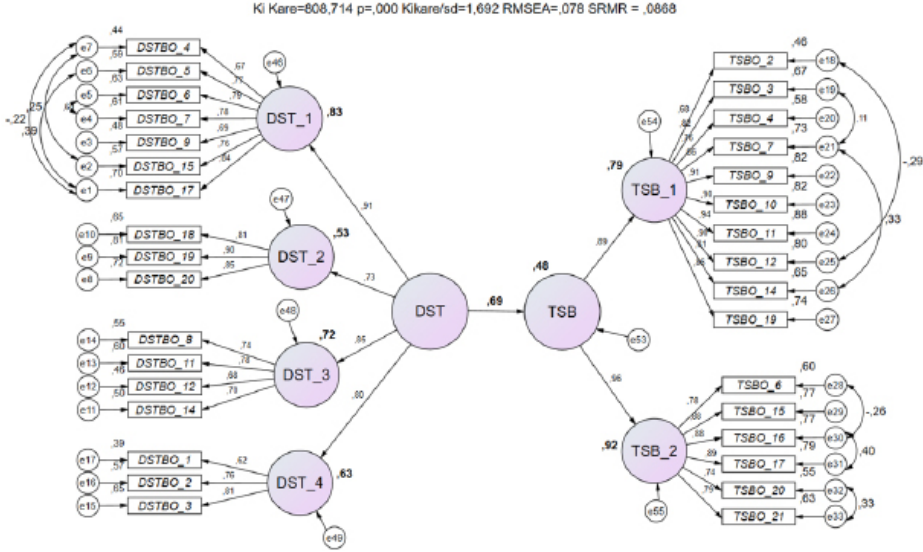
	Estimate	SE	CR	P
ASD ---DSTD	0,034	0,124	0,272	0,785
TSB---DSTD	0,654	0,128	5,105	***
TSB---ASD	0,052	0,092	0,561	0,575

Tablo 6'da görüldüğü üzere regresyon ağırlıklarına bakıldığında ASD-DSTD, TSB-ASD arasındaki yollar anlamsız bulunmuştur. Modelde p= 0,01 anlamlılık

düzeyinde ve $t > 1,96$ şartı ile değerlendirilme yapıldığında anlamsız bulunan ve çıkarılması en yüksek katkıyı sağlayacak olan yollar modelden çıkarılmıştır. Buna göre araştırma hipotezlerinden H2, H3 hipotezleri desteklenmemiştir. Modelde söz konusu ilişkilerin ve düşük yüklerin modelden çıkartılmasından sonra yapılan YEM analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Modeline Ait regresyon katsayıları ve Yol Analizi Sonuçları					
	Estimate	SE	CR	Std.B	P
TSB - DST	0,595	0,116	5,122	0,690	***
Uyumluluk endeksleri		Modifikasyon Sonrası Değer		Kabul Edilebilir Değer	
Genel model uyumu					
X2(CMIN)	810,958				
Serbestlik derecesi (df)	479				
CMIN/df	1,693		X2/sd ≤ 3		
Karşılaştırmalı Uyum Endeksi					
IFI	0,901		0,90 $\leq$ NFI $\leq$ 0,95		
CFI	0,900		0,90 $\leq$ CFI $\leq$ 0,95		
RMSEA	0,078		0,05 $\leq$ RMSEA $\leq$ 0,8		

Modelde anlamsız yolların modelden çıkartılmasından sonra yapılan YEM analizinde Tablo 7'de görüldüğü gibi CMIN/df değeri 1,693; IFI değeri 0,901; CFI değeri 0,900, RMESA değeri 0,078 olarak ölçülmüştür. Bu değerler her ne kadar uygun bir model için olması gerektiği kadar büyük olmasa da, örneklem büyüklüğüne dikkate alındığında uygun kabul edilebilir. Yapılan analiz sonrasında CMIN/df, RMSEA, CFI, IFI değerlerinin Tablo 7'de verilmiş olan kabul edilebilir değerler arasında yer aldığı görülmektedir.

Şekil 2. Çalışmaya Ait Yol Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamında elde edilen veriler neticesinde kurgulanan modele ait yol analizi sonuçları Şekil 2'de gösterilmektedir. Elde edilen bulgulara göre çalışmada H1 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerine sadece sosyal medya vasıtası ile maruz kalan bireylerde Deprem Sonrası Travma Düzeyinin Travma Sonrası Büyüme üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan Deprem Sonrası Travma Düzeyi ve Travma Sonrası Büyüme ile Algılanan Sosyal Destek arasında anlamlı ilişki kurulamamış olup H2 ve H3 hipotezleri ise reddedilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada sosyal medya ve geleneksel medya vasıtası ile depreme maruz kalan bireylerin Deprem Sonrası Travma Düzeyi ölçeğinin 4 alt faktörden oluştuğu görülmekte olup (Tablo 3) çalışmaya katılan bireylerde deprem sonrasında önem sırasına göre Heyecansal Sınırlılık sorunları (DSTSD1), Duyuşsal Yapı ile ilgili problemler (DSTSD3), Davranışsal Problemler (DSTSD4), Uyku Problemleri (DSTSD2) görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısı ile çalışma sonucunda 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerine medya ve sosyal medya vasıtası ile maruz kalan bireylerde deprem sonrası travma belirtileri bulunmaktadır.

Heyecansal sınırlılıkta bireyler kendilerini kontrol etmede zorlandıklarının bilincinde olmakla birlikte kendilerine yönelerek dış dünyadan kopmaktadırlar. Kaçınma davranışlarında ise bireyler yaşadıkları gerginlik ve duygusal sınırlar

sonucu savunma davranışları göstermekte ve dış dünyaya katılamama nedeni ile de uzaklaşma davranışları sergilemektedirler (Özgen & Aydın, 1999). Çalışmaya katılan 2023 Kahramanmaraş Depremlerine ait haberleri, bilgileri ve görselleri sosyal medyadan takip eden bireylerde de geleceğe ilişkin umutsuzluk, yaşama isteğinde azalma, çaresizlik, güçsüzlük, hayatın anlamsızlaşması gibi heyecansal sınırlılık ve kaçınma ile ilgili duygusal süreçler yaşadıkları görülmektedir. Davranışsal tepkiler; uyku problemleri, sık ağlama, tedirginlik hali, isteksizlik olarak ifade edilmektedir. Yapılan çalışmaya katılan bireylerin ise afet görüntülerine maruziyet sonrası kâbuslar gördüklerini, iştah kaybı yaşadıklarını ve geçmişe göre daha öfkeli ve sinirli olduklarını belirtmişlerdir. Duygusal ya da duyuşsal tepkiler ise şok, korku ve kaygılar, olayı tekrar yaşamaktan korkma, yaralanmaktan ve ölmekten korkma, aileden ayrı kalmaktan ya da yalnız kalmaktan korkma, üzüntü, kendini suçlama, öfke ve huzursuzluk, anlaşılama duygusu ve yabancılaşma, çaresizlik, gerginlik, sinirlilik, ayrışma (dissosiyasyon), çökkünlük gibi duygusal durumları içermektedir (<https://www.pozitifhayatmerkezi.com/97/1/travma-sonrasi-stres-bozukluklari.html>). Çalışmada katılımcıların geçmişe dair pişmanlıklarının olduğu, ilişkilerine depresyon sonrası daha dikkatli oldukları ve aile ve arkadaşları için kaygılandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan bireyler ayrıca depresyon sonrası yaşadıkları depresyon sonrası travma alt faktörleri arasında yer alan uyku ile ilgili problemlere ait katsayının da yüksek olduğu görülmektedir. Bu noktada katılımcılar uykuya dalmakta güçlük yaşamakta, daha az uyumakta ve uykudan aniden uyanmaktadır. İlgili literatürde travma sonrası stres belirtileri gösteren hastalarda uykusuzluk, kabuslar gibi uyku sorunlarının (yani uykusuzluk, kabuslar) oldukça yaygın olduğu belirtilmektedir (Maher, Rego, Asnis & ark., 2006). Literatürde afetler ile ilgili travma sonrası stres bozukluğu ile ilgili pek çok çalışma olmasına rağmen; sosyal medyanın travma sonrası strese olan etkisini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Medya ve sosyal medyanın travma sonrası stres düzeyi üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmaların ortak noktası; travmatik olaylara birebir maruz kalmayan bireylerin söz konusu olaylara ait video, haber ve görsellere medya ve sosyal medya kanalları ile maruz kalmaları sonucunda travmatik stres yaşadıklarıdır (Jarolmen & Sisco 2005, Holman, Garfın & Silver ark. 2014; Gökçen & ark. 2024). Şahin & Demirbilek (2023) özellikle herhangi bir süzgeçten geçmeyen travmatik olaylara ait görsellerin, videoların ve haberlerin topluma servis edilmesinin bireyler üzerinde derin etkiler bırakabileceğinden bahsetmiştir. Bu noktada çalışmadan elden edilen verilerin literatürle uyumlu olduğu ve sosyal medyanın travma sonrası stresin önemli bir yordalayıcısı olduğu görülmektedir. Sosyal medya ve medyanın travma sonrası stres üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalarda stres düzeyinin demografik değişkenler, önceden

sahip olunan psikiyatrik rahatsızlıklar, maruziyet süreleri tarafından etkilendiğini (Işık, 2004; Uzun, 2024; Sarman & Tuncay, 2024; Gökçen, 2024) ve söz konusu travmatik sürecin (Silver, Holman, & Andersen, 2013) artarak devam edebileceğini belirtmişlerdir.

Çalışmada elde edilen diğer önemli bir sonuç ise travma sonrası stresin travma sonrası büyüme üzerindeki varlığıdır. Çalışmada H_1 hipotezi kabul edilerek DSTD'ni TSB'nin yordalayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada TSB'nin yaşam felsefesi ve benlik algısındaki değişim ile başkaları ile ilişkiler alt faktörlerinden oluştuğu görülmektedir. TSB bireyin yaşadığı olumsuzluklara rağmen meydana gelen ve bireylerin geçmiş deneyimlerine, kişilik özelliklerine, travmanın çeşidine, sosyal destek ve inanç sistemlerine göre değişiklik gösteren olumlu tepkilerdir (Şahne, 2018). TSB genellikle kişilerarası ilişkilerde değişim, yaşam felsefesinde değişim ve kendilerine bakış açılarında değişim olmak üzere üç farklı alanda gerçekleşmektedir. TSB yaşanan travmatik olayların hemen arkasından meydana gelebileceği gibi bir süreç içerisinde de gerçekleşebilmekte (Linley & Joseph, 2004) veya TSSB ve TSB eşzamanlı olarak yaşanabilmektedir (Tedeschi & Calhoun, 1998). Travmatik yaşantılar sonrasında normal şartlar altında bireyin büyümesi ve gelişmesi beklenen bir sonuçtur (Dürü, 2006). TSB ile DSTD arasındaki ilişki ilgili literatürle de desteklenmektedir (Dürü, 2006; Güneş, 2011). Burada en önemli olan unsur ise deprem felaketini doğrudan yaşamayan, deprem haberleri ve görsellerine maruz kalan bireylerin yaşadıkları travma sonrasında büyüme göstermeleridir.

Sosyal çevrenin travmatik olay sonrasında bireye destek verip vermemesi de TSB açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal destek, bireylerin ruhsal ve fiziksel bütünlükleri açısından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bireylerin travmatik olaylarla baş edebilmesinde sosyal desteğin etkisi büyüktür (Arslantaş & Ergin; 2011). Calhoun, Cann, & Tedeschi (2010) sosyal desteğin bireyin travma ile başa çıkmasını olumlu yönde etkileyerek bireyin travma sonrası büyüme aşamasına yol açtığını vurgulamıştır. Travmatik stres düzeyi arttıkça algılanan sosyal desteğin artmaktadır (Calhoun, Cann, & Tedeschi, 2010). Ancak literatürde sosyal desteğin travma sonrası büyüme üzerinde mi etkisi olacağı yada travma sonrası stresi mi etkileyeceği hala tartışılan bir konudur (Dürü, 2006). Güven (2010) tarafından yapılan çalışmada 1999 Marmara depremi sonrasında depremzedelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi azaldıkça, travma sonrası olumlu gelişim düzeylerinin azaldığı ve depresyon düzeylerinin arttığını bulmuştur. Arıcı & Arslan (2020) ise travma sonrası stres düzeyi yüksek grupta, travmatik stres düzeyi ve travma sonrası büyüme arasındaki ilişkide algılanan sosyal destek ve manevi yönelimin aracılık ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada

sosyal destek aile- arkadaş ve özel bir insan olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Özellikle kültürümüzde sıcak ve samimi arkadaşlık ve dostluk ilişkileri aile ile eşdeğer olması nedeni ile bu durum normal kabul edilebilir. Ancak çalışmada literatürden farklı olarak algılanan sosyal desteğin travma sonrası büyümeyi yordalamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir sonuç Dürü (2006) tarafından yapılan çalışmada sosyal desteğin TSB üzerine etkisinin olmadığıdır. Bu noktada sosyal desteğin bireyler tarafından talep edilip edilmemesi, sosyal desteğin niteliği, sosyal desteğin ölçümünün güçlüğü ve bireylerin sosyal destek algılarının belirlenmesindeki zorluk da önemli unsurlardır (Dürü, 2006). Ayrıca bu çalışmada söz konusu travmanın aslında fiziksel olarak doğrudan yaşanılmaması, travma etkilerine maruziyetin medya ve sosyal medya vasıtası ile gerçekleşmesi neticesinde bireylerin çevrelerinin de olayın etkisinde kalması söz konusu olabilir.

Sonuç olarak çalışma 6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini doğrudan yaşamamış, deprem haberlerini medya ve sosyal medyadan takip eden bireylerin deprem sonrası stres düzeyleri, travma sonrası büyüme düzeyleri ve sosyal desteği travma sonrası büyüme üzerine etkilerine odaklanmıştır. Çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikli olarak çalışma ile ilgili veriler depremden yaklaşık iki yıl sonra çevrimiçi anket yöntemi ile toplanmış olup hedeflenen sayıya ulaşılma konusunda sorunlar yaşanmıştır. Diğer yandan çalışma sadece Bilecik ilinde yaşayan deprem sonrası bölgeye gitmemiş, deprem ile ilgili bilgilere ve görüntülere medya ve sosyal medya vasıtası maruz kalmış BŞEÜ personeli ile AFAD, AKUT, 112 personelinde oluşmaktadır. Bu nedenle bulgular tüm topluma genellemektedir. Yukarıda belirtilen kısıtlılıklara rağmen bu çalışmanın önemli çıkarımları vardır. Bu çalışma, asrın felaketi olarak adlandırılan 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri sonrası sosyal medya kullanımının deprem sonrası travma düzeyi ve travma sonrası büyümeyi değerlendiren ilk çalışmalar arasındadır. Çalışma sonucunda doğrudan depreme maruz kalmamış bireylerde travma sonrası stresin travma sonrası büyüme üzerinde etkisi olduğu buna karşı travma sonrası stresin sosyal destek üzerinde etkisi olmadığı benzer olarak sosyal desteğin travma sonrası büyüme üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer amacın sosyal medyanın TSSB ve TSB üzerinde rolünün belirlenmesi olan çalışmada her ne kadar travmatik olaylara fiziksel olarak maruz kalınmasa bile sosyal medya vasıtası ile travmatik olayların görüntülerine maruz kalmanın da TSSB'ye neden olduğu ve TSB'nin de etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada özellikle sansüresiz ve filtersiz pek çok kaynaktan yayılan doğruluğu kanıtlanmamış bilgilerin pek çok kullanıcıya ulaşmasının topumu nasıl etkilediği ve bu travmatik görsellerin ve bilgilerin toplum üzerindeki etkileri açısından önemli bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Özellikle ilk andan itibaren Kahramanmaraş Depremleri sonrasında sosyal medya vasıtası

ile bölgeden haber alma, ihtiyaçların temini, kayıplara ulaşma, maddi- manevi yardımlaşmayı kolaylaştıran sosyal medya aynı zamanda pek çok travmatik görüntüyü de bizlere ulaştırmıştır. Özellikle toplumda pek çok birey yaşadıkları ve gördükleri bu travmatik görüntüler sonrasında bazı sosyal medya platformlarına ait hesaplarını kapattıklarını belirtmişlerdir.

Bundan sonraki çalışmalarda özellikle büyük travmatik olaylar sonrası sosyal medyanın toplumun ve bireylerin daha faydalı ve yapıcı olacak şekilde kullanılabilmesi ve özellikle uygun politikalar geliştirilebilmesi için konu hakkında daha detaylı ve kapsamlı araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahern, J., Galea, S., Resnick H. & Vlahov, D. (2010). American Psychiatric Association DSM-5 Task Force (2010) www.dsm5.org. Washington DC: American Psychiatric Association.
- APA (1952). *Diagnostic and statistical manual mental disorder, American psychiatric association mental hospital service*. Washington 6, D.C. 1952.
- APA (1966). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-II*. Washington, DC. (2. edition) American Psychiatric Association. (1980).
- APA (1987) *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 3rd ed. revised (DSM-III-R)*. Washington, DC, American Psychiatric Association.
- APA (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-IV*. Washington, DC(4. edition)
- APA (2000).). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-IV*. Washington, DC(4. edition revised)
- Aricı Özcan, N., & Arslan, R. (2020). Travma sonrası stres ile travma sonrası büyüme arasındaki ilişkide sosyal desteğin ve maneviyatin aracı rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 299-314. <https://doi.org/10.17755/esosder.548142>
- Arklan, Ü. & Koçyiğit, İ. (2024). Afet dönemlerinde sosyal medyada dezenformasyonun yayılımı: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*; 24(2), 525-546. doi: 10.11616/asbi.1453304.
- Arslan E.A. (2022). Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında çevresel motivasyonlar ve ahlaki normun rolü: Bilecik örneği. *Alanya Akademik Bakış*; 6(3), 2775-2808. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1098224>
- Arslantaş, H. & Ergin, F. (2011) 50–65 yaş arasındaki bireylerde yalnızlık, depresyon, sosyal destek ve etki eden faktörler. *Türk Geriatri Dergisi* 14(2),135-144.
- Büyüköztürk, Y.D.D.Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*; 32(32), 470-483.
- Caled, D. & Silva, M.J. (2022), Digital media and misinformation: an outlook on multidisciplinary strategies against manipulation, *Journal of Computational Social Science* 5, 123-159.
- Calhoun, L.G. & Tedeschi, R.G. (1998). *Posttraumatic growth: future directions*. Ed. R.G. Tedeschi, C.L. Park ve L.G. Calhoun. Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Calhoun, L.G., Cann, A. & Tedeschi, R.G. (2010). *The Post-traumatic growth model: sociocultural considerations*. In T. Weiss & R. Berger (Eds.), Posttraumatic growth and culturally competent practice: Lessons learned from around the globe (1-14). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.
- Çanakçı, M., Öztürk, S. & Şaşmazlar, C. (2022). Afet ve kriz yönetiminde sosyal medyanın kullanımı üzerine bir araştırma: twitter örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 882– 897. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1136584>.

- Cohen, J., & Cohen, P. (1983). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. hillsdale, NJ: L. NJ Erlbaum.
- Çolak, B., Kokurcan, A. & Özsan H. H. (2010). DSM'ler boyunca travma kavramının seyri. *Kriz Dergisi*, 18(3), 19-26. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000322.
- Collimore K.C., McCabe R.E., Carleton R.N. & Asmundson G.J. (2008). Media exposure and dimensions of anxiety sensitivity: differential associations with ptsd symptom clusters. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(6), 1021-8. doi: 10.1016/j.janxdis.2007.11.002. Epub 2007 Nov 13. PMID: 18093798.
- Cryder, C., Kilmer, R., Tedeschi, R. & Calhoun, L. (2006). An exploratory study of post- traumatic growth in children following a natural disaster. *American Journal of Ortho-psychiatry*, 76, 65-69.
- Dilmen, N.E., Bostancı Uzel, B. & Varol, C. (2024). Afet dönemlerinde sosyal medyanın bağış tercihlerindeki rolü: 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri üzerine bir inceleme, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 8 (3), 537-567.
- Dölarıslan, E.Ş. (2013). Kalite, değer ve tatminin davranışsal niyet üzerine etkileri: perakendecilik sektöründe alternatif modellerin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31 (2): 15- 52.
- Dürü, Ç. (2006). *Travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyümenin çeşitli değişkenler ağıından incelenmesi ve bir model önerisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eker, D. & Arkar, H. (1995). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçęinin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 45-55.
- Eldem Anar, Ü. İ. (2021). Sosyal Medya ortamında yer alan afet haberlerinde etkileşim; İzmir depremi örneği. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*; 11(3), 1129-1147.
- Eriksson, C., Vande Kemp, H., Gorsuch, R., Hoke, S., & Foy, D. (2001). Trauma exposure and PTSD symptoms in international relief personel. *Journal of Traumatic Stress*, 13, 205-211.
- Fan, X., Thompson, B. & Wang, L. (1999). Effects of sample size, estimation methods, and model specification on structural equation modeling fit indexes. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 56-83.
- Figley, C.R. (1995). *Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: an overview*. in *compassion fatigue coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat traumatized* (Ed: CR Figley),1-20. New York: Routledge.
- Fornell, C. & Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382-388.
- Frazier, P., Conlon, A. & Glaser, T. (2001). Positive and negative life changes following sexual assault. *Journal Of Consulting and Clinical Psychology*, 69(6), 1048-1055. doi:10.1037/0022-006X.69.6.1048.
- Fullerton, C.S., Ursano, R.J., Kao, T.C. & Bahartiya, V.R. (1992). The chemical and biological warfare environment, psychological responses and social supports in a high-stress environment. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 1608-1624.
- George, D. & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Gökçe, G. & Yılmaz, B. (2017). Afetlerde yardım çalışanları: ikincil travmatik stres ve başa çıkma. *Türkiye Klinikleri Psychology, Psychol-Special Topics*, 2(3),198-204.
- Gökçe, O. & Tetik, Ç. (2012). *Teoride ve pratikte afet sonrası iyileştirme çalışmaları*, Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Yayınları.
- Gökçen, O., Karatař, K.S., Akkuř, M., Dönmez, F., Aydoęan, Ç. & Aydoęan, E. (2024). Altı şubat Kahramanmaraş depremleri sonrası sosyal medya kullanıcılarında ikincil travmatik stres belirtileri: sosyal medya bağımlılığı, depresyon, anksiyete ve stres belirti düzeyleri ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 35(4), 263-270.
- Güneş, H. (2001). *Stress related growth and earthquake experience*. Yayınlanmamış yüksek lisans

- tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güven, K. (2010). *Marmara depremini yaşayan yetişkinlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası gelişim ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. & Anderson, R.E. (2009). *Multivariate Data Analysis*, Nj: Prentice Hall.
- Holman, E.A., Garfin D. R., & Silver R.C. Media's role in broadcasting acute stress following the boston marathon bombings. *Psychological and Cognitive Sciences*, 111 (1), 93-98.
<https://www.pozitifhayatmerkezi.com/97/1/travma-sonrasi-stres-bozukluklari.html> (08.06.2025).
- Hyman, O. (2004). Perceived social support and secondary traumatic stress symptoms in emergency responders. *Journal of Traumatic Stress*, 17 (2), 149-156.
- İşık, A. (2024). *Kahramanmaraş depremleri sonrası bilinçli sosyalmedya kullanımı ile ikincil travmatik stres belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa.
- İşıklı, S., & Tüzün, Z. (2017). Afetlerin akut dönem psikolojik etkilerine yönelik psikososyal, müdahale yaklaşımları. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychology-Special Topics*, 2(3),180-188.
- Jarolmen, J. & Sisco, H. (2005). Media effects on post-traumatic stress disorder and the world trade center tragedy. *Best Practice in Mental Health*, 1(2), 133-139.
- Johnsen, B., Eid, J., Lovstad, T., & Michelsen, L. (1997). Posttraumatic stress symptoms in non-exposed, victims, and spontaneous rescuers after an avalanche. *Journal of Traumatic Stress*, 10, 133-140.
- Jones, E. (2007). A paradigm shift in the conceptualization of psychological trauma in the 20th century. *Journal of Anxiety Disorders*, 21, 164-175.
- Kağan, M., Güleç, M. Boysan, M. & Çavuş, H. (2012). Travma sonrası büyüme envanteri'nin türkçe versiyonunun normal toplumda hiyerarşik faktör yapısı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2012, 11(5).
- Karancı, A.N. (2005). Travma-sonrası gelişim ve yordayıcı faktörler. *Uluslararası Ruhsal Travma Toplantıları IV; Özet Kitabı*.
- Kardaş, F. & Tanhan, F. (2018). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1),1-36.
- Kitazawa, K. & Hale, S.A. (2021), Social media and early warning systems for natural disasters: a case study of typhoon etau in Japan, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 25, 1-23.
- Linley, P.A. & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: a review. *Journal of Traumatic Stress*, 17(1), 11-21.
- Linley, P.A. (2003). Positive adaptation to trauma: wisdom as both process and outcome. *Journal of Trauma Stress*, 16(6), 601-10.
- Maher M. J., Rego, S.A. & Asnis G.M. (2006). Sleep disturbances in patients with post-traumatic stress disorder: epidemiology, impact and approaches to management. *CNS Drugs*, 20(7), 567-90. doi: 10.2165/00023210-200620070-00003. PMID: 16800716.
- Mancini, M.N. (2019) Development and validation of the secondary traumatic stress scale in a sample of social media users. Master's thesis, *Cleveland State University* http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=csu1560443336023163.
- Nalbantoğlu, İ., Çalışkan, A.Ş., Akdağ, S. & Toklucu, A.T. (2024). Kahramanmaraş depremi sonrasında depremezdelelerin algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 63-77. <https://doi.org/10.55109/tushad.1478451>.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., & Kaniasty, K. (2002). 60,000 Disaster victims speak: Part I. an empirical review of the empirical literature, 1981—2001. *Psychiatry*, 65(3), 207-239.
- North, C.S., Tivis, L., McMillen, J.C., Pfefferbaum, B., Spitznagel, E.L., Cox, J., Nixon, S., Bunch, K.P. & Smith, E.M. (2002). Psychiatric disorders in rescue workers after the oklahoma city bombing. *American Journal of Psychiatry*, 159, 857-859.

- Nummenmaa, L., Hirvonen, J., Parkkola, R. & Hietanen, J.K. (2008). Is emotional contagion special? An fmri study on neural systems for affective and cognitive empathy. *NeuroImage*, 43(3), 571–580. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2008.08.014>
- Okada, A., Ishida, Y. & Yamauchi, N. (2017). Effectiveness of social media in disaster fundraising: mobilizing the public towards voluntary actions. *International Journal of Public Administration in the Digital Age*, 4(1), 49-68 <https://doi.org/10.4018/IJPADA.2017010104>.
- Ong, A.D. & Van Dulmen, M.H.N., (2007). *Handbook of methods in positive psychology*, Oxford University Press.
- Özen, Y. (2019). Psikolojik travmanın insanlık kadar eski tarihi. *The Journal of Social Science*, 3(5), 362-375.
- Özgen, F. & Aydın, H. (1999). Travma sonrası stres bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, 2(1), 34-41.
- Prati, G. & Pietrantonio, L. (2009). Optimism, social support, and coping strategies as factors contributing to posttraumatic growth: A Meta-Analysis. *Journal of Loss and Trauma*, 14(5), 364-388.
- Rosenthal, B.S. (2000). Exposure to community violence in adolescence: Trauma symptoms. *Adolescence*, 35 (138), 271-284.
- Şahin, D. & Demirbilek, Z.E. (2023). Doğal afet ve kriz yönetiminde sosyal medyanın etkisi: Kahramanmaraş merkezli deprem felaketi üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 322-333. <https://doi.org/10.52642/susbed.1289335>
- Şahne, M. E. (2018). *Atatürk Havalimanı saldırısından 6 ay sonra personelde görülen travmatik stres belirtileri ve travma sonrası büyüme ile ilişkili faktörler*. Yüksek lisans tezi Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Salsman, J. M., Segerstrom, S.C., Brechting, E. H., Carlson, C. R. & Andrykowski, M.A. (2009). posttraumatic growth and ptsd symptomatology among colorectal cancer survivors: A 3 Month longitudinal examination of cognitive processing. *psycho oncology. Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*,18(1), 30-41. doi:10.1002/pon.1367.
- Sarman, A. & Tuncay, S. (2023). Büyük depremden 6 ay sonra: 2023 Türkiye depremiyle ilgili haberlerin ve diğer durumların ergenlerde kaygı düzeyi ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileriyle ilişkisi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 18(1), 81-92.
- Silver, R. C., Holman, E.A. & Andersen, J.P. (2013) Mental-and physical-health effects of acute exposure to media images of the September 11, 2001 attacks and the Iraq war. *Psychol Science*, 24,1623-34.
- Solomon, Z. & Dekel, R. (2007). Posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among Israeli ex pows. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of the International Society for Traumatic Stress Studies*, 20(3), 303-312. doi: 10.1002/jts.20216.
- Tanhan, F. & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013-1025.
- Tedeschi, R.G. & Calhoun, L.G. (1996). The post-traumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9, 455-471.
- Tedeschi, R.G. & Calhoun, L.G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15, 1-18.
- Tedeschi, R. G., Park, C. L. & Calhoun, L. G. (1998). *Posttraumatic growth: Conceptual issues*. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tekcan, E. E. (2018). *Yetişkinlerde travma sonrası stres belirtileri ile travma sonrası büyüme arasındaki ilişkide öz-şefkatin düzenleyici rolü*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tennen, H. & Affleck, G. (1998). Personality and transformation in the face of adversity. Ed. R. G. Tedeschi, C. L. Park ve L. G. Calhoun. *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Thompson R.R., Jones, N.M., Holman, E.A. & Silver R.C. (2019) Media exposure to mass violence events can fuel a cycle of distress. *Science Advances*, 5, 3502.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kahramanmaraş ve Hatay

- Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu. (12.05.2025 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/02/Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-İmar-ve-Gelişme-Raporu-1.pdf>. adresinden ulaşılmıştır).
- Ünal Erzen, M. & Dikkatli, S. (2019). Travma sonrası stres bozukluğunda medyanın rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7, 51-61.
- Uyumaz, G., & Sirganci, G. (2020). Doğrulayıcı faktör analizi için gerekli örneklem büyüklüğü kaç kişidir?: Bayes Yaklaşımı ve maksimum olabilirlik kestirimi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(32).
- Uzun, D.C. (2024). 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlere sosyal medya üzerinden etkilenimin ikincil travmatizasyon açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul,
- Varol, C., Dilmən, N. E., & Bostancı, B. (2024). Afet dönemlerinde sosyal medyanın bağış tercihlerindeki rolü: 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri üzerine bir inceleme. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 8(3), 537-567.
- Velev, D. & Zlateva, P. (2012), Use of social media in natural disaster management. *International Proceedings of Economic Development and Research*, 39, 41-45.
- Weiss, D., Marmar, C., Metzler, T. & Ronfeldt, H. (1995). Predicting symptomatic distress in emergency services personnel. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 361-368.
- Xu, Z. (2020), How emergency managers engage twitter users during disasters, *Online Information Review*, 44(4,) 933-950.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz, B. (2006). *Arama-kurtarma çalışanlarında travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyüme ile ilişkili değişkenler*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yudarwati, G.A., Putranto, I.A. & Delmo, K.M. (2022). Examining the Indonesian Government's Social Media Use for Disaster Risk Communication, *Asian Journal of Communication*, 32(1), 1-20..